

KIRJA-ARVIO:

HISTORIALLISEN MINUUDEN MONINAISUUS

Moilanen, Laura-Kristiina & Sulkunen, Susanna (toim.) 2006: Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Historiallinen arkisto 123. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki. 378 sivua.

Joonas Ahola

Aika ja identiteetti on artikkelikokoelma, joka pohjaa Identiteetin synty, näkyvyys ja muuttuvuus -tutkijakoulun seminaareihin. Kirjoittajat käyttävät teoksessa identiteetin käsitettä ensisijaisesti metodologisena välineenä, jolla tutkia ihmisen kokemusta. Teoksen tavoitteena on selvittää yksilön rooleja tai minuutta monipuolisten aineistojen pohjalta sekä kuinka yksilön ja tämän identiteettiä muovaavien yhteisöjen välinen suhde on muuttunut keskiajalta 2000-luvulle. Kirja koostuu historian, etnologian ja taidehistorian tutkijoiden kirjoittamista itsenäisistä artikkeleista, jotka on koottu kolmen löyhän teeman alle kronologiseen järjestykseen keskiajalta nykypäivään. Artikkelit liikkuvat identiteettikysymysten ympärillä ja muodostavat laajan tutkimuksellisen spektrin, joka kuvaa tehokkaasti keskeiskäsitteen useita ulottuvuuksia. Artikkeleissa esiin nousevat täsmäntävät alakäsitteet tarjoavat keskeiskäsitteeseen hyviä tarttumapintoja.

IDENTITEETIN ULOTTUVUUKSISTA

Identiteetti on kulttuurinen konstruktio. Kirjan moninaiset artikkelit ja lähestymistavat osoittavat, kuinka identiteetin sisältöjen ohella sen rakentuminenkin on kulttuurispesifiä. Vaikka kirjoittajien katse on länsimaisessa kulttuuripiirissä, ajallinen syvyys synnyttää moninaisuuden. Rooli-identiteetti on kirjassa toistuva käsite. Henkilön yhteisöllisen aseman ja toiminnan väliset ristiriidat ovat kiinnostavia. Ne kuvaavat usein identiteettiongelmia, joiden tutkimiseen ja tulkintaan on löytynyt mielenkiintoista aineistoa myös niukoista keskiaikaisista lähteistä. Rooli-identiteetti on nykyaikainen käsite, mutta sillä kyetään kuvaamaan yhteisöllisesti hierarkkista keskiaikaa kenties

jopa paremmin kuin individualisoituvaa nykyaikaa. Kirjan artikkeleissa esiin nousevat ammatti-identiteetin ja sotilasidentiteetin käsitteet liittyvät rooli-identiteettiin, jolloin hyppäys passiivisesta identifioitumisesta aktiiviseen identifikaatioon ei näytäkään kovin suurelta. Kirjan loppupuolella, nykyaikaan tultaessa, keskeiseksi termiksi nousee identifikaatio eli oman identiteetin enemmän tai vähemmän aktiivinen ja tietoinen tuottaminen. Siksikö kirjan nimessä aika on ennen identiteettiä? Identiteetin määrittäminen ja muotoutuminen kun näyttää olevan alisteinen historialliselle hetkelle.

Syvän aikaperspektiivin vuoksi kirjoittajat käyttävät artikkeleissaan hyvin erityyppisiä aineistoja, mikä johtaa myös erilaisiin kysymyksenasetteluihin ja terminologiaan. Keskiajalta on säilynyt vain vähän identiteettikysymysten tutkimiseen käypää aineistoa verrattuna vaikkapa postmoderniin, eksistentiaalisen angstin vaivaamaan informaatioyhteiskuntaan. Keskiajalta on säilynyt pääasiassa julkisia kirjoituksia, kun taas myöhemmiltä ajoilta peräisin olevien kirjoitusten skaala on jatkuvasti laajentunut. Tämä vaatii keskiajan tutkijalta väkevämmin tulkitsevaa otetta, myöhempien aikojen tutkijalta runsaiden ja toisiinsa monitasoisesti vaikuttavien aineistojen hallintaa.

Identiteettitutkimus tunkeutuu ihmisten henkilökohtaisimmille alueille, julkisivujen taakse. Tutkimuseettiset kysymykset kurkistelevat tutkijoita varmasti joka nurkalta, mutta tutkimus on erittäin mielenkiintoista luettavaa päästäessään ihmisen lähelle: se muuttaa historian hahmot inhimillisiksi, kovasti tutun tuntuisten identiteettikysymysten askarruttamiksi olennoiksi. Historiallisissa lähteissä usein niin epäpersoonallisesti kuvatut tapahtumat muuttuvat eletyksi elämäksi, kun niistä on tulkittavissa eri toimijoiden tunnistettavia henkilökohtaisia intentioita.

YKSILO YHTEISÖSSÄ

Keskiajalla yksilön toimintaa yhteiskunnassa arvioitiin pitkälti sen mukaan, kuinka hyvin tämä täytti rooli-identiteetit: sosiaalinen rooli määrittyi yhteisöstä käsin, ja myös roolia seuraava sosiaalinen identiteetti mukautui rooliin. Susanna Niirasen mukaan ranskalaiset naistrubaduurit rikkoivat kuitenkin sekä konventionaalisia naisten rooleja että trubaduurirooleja. Naistrubaduurit olivat itsenäisiä, tuntevia, aktiivisia ja arvostettuja yhteisön jäseniä, joiden sosiaalinen identiteetti on tulkittavissa heidän lauluistaan ja elämäkerroistaan muusan, mesenaatin ja muusikon kompleksiksi.

Yksilö voi pyrkiä tiettyyn sosiaaliseen statukseen ohjaamalla toimintaansa haluamiensa rooli-identiteettien suuntaan valituin maneerein. Ruotsin valtionhoitaja Sten Sturen ritari-ihanteisiin kurkottavat pyrkimykset hänen valtakaudellaan 1470–1503 Marko Lamberg tulkitsee sisäistetyksi rooliksi, rooli-identiteetiksi. Lamberg toteaa (s. 92–93): ”Vaikka Sten Sture ei näy omaksuneen ritari-ihanteita täydellisesti tai ei aina piitannut niistä intressejään ajaessaan, ritariuteen liittyvää imagon eli maineen rakentamista voi joka tapauksessa pitää enempänä kuin roolina.”

Roolin muuttuessa rooli-identiteetti seuraa sitä, esittää Marko Hakanen artikkelissaan ”Klienttjärjestelmäroolit identiteettien muokkaajina 1600-luvun Ruotsin valtakunnassa”. Hän perustaa väitteensä kreivi Pietari Brahen klientin Ar-

nold Messeniuksen patronilleen lähettämiin kirjeisiin. Brahe hankki Messeniukselle armahduksen elinikäisestä vankeusrangaistuksesta ja avasi tälle menestyksekkään virkauran. Messenius nöyristelee varhaisissa kirjeissään suojelijaansa monisanaisesti, mutta muuttaa sävyään virka-asemansa vakiintuessa ja kohotessa. Hakasen mukaan sävyn muuttuminen on merkki identiteetin muutoksesta muuttuvien yhteiskunnallisten roolien myötä.

Ammatti-identiteetti ei ole suoraan riippuvainen julkisen vallan hyväksynnästä tai muista ulkokohtaisista merkitsijöistä, vaan se muotoutuu ammatillisen toiminnan kautta, esittää Merja Uotila artikkelissaan 1800-luvun suomalaisen maaseudun käsityöläisistä. Monilta osin identiteetti liittyy vahvasti toimintaan, tekemiseen, jolloin se on altis muutoksille. Sosiaalisena elementtinä se muotoutuu vuorovaikutuksessa. Sonja Hagelstam tulkitsee artikkelissaan sotilasidentiteetin ilmentymistä jatkosodan aikaisesta kirjeenvaihdosta rintamalta kotiin käyttämällä tulkinnan välineenä bakhtinilaista identiteetin dialogisuuden käsitettä. Kirjeiden sisältöön vaikuttivat vastaanottajan oletetut reaktiot, jolloin kirjeissä oli mahdollista selvittää omaa sotilasidentiteettiä itsellekin vaihtoehdoisen, joskin oletetun, peilauspinnan avulla.

KANSALLISUUS MAAILMASSA

Pasi Ihalaisen mukaan kansallisen identiteetin tutkimuksen yksi suurimmista haasteista on ollut määritelmällinen: moderneja kansallisen identiteetin määritelmiä ei voi suoraan soveltaa esimoderniin, sillä nationalismi ideologiana on kehittynyt vasta 1700-luvulla perinteisen uskonnon pohjalta etenkin Euroopan protestanttisissa maissa. Metodologisesti yksityiskohtaisessa artikkelissaan Ihalainen keskittyy tarkastelemaan kirkon osallistumista kansallisen identiteetin diskursiiviseen tuottamiseen 1700-luvun Euroopassa.

Kansallinen identiteetti on määritelmänsä mukaisesti massojen identiteettiä, mutta massat muodostuvat yksilöistä, jotka identifioituvat omien lähtökohtiensa ja elämäntilanteidensa mukaan. Johanna Wssholmin artikkelin lähtökohtana on kuuluisa puheenparsi ”ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme tule, olkaamme siis suomalaisia”, jonka on nähty kiteyttävän suomalaisten kansallisen identifikaation vuoden 1809 jälkeen. Artikkelissa puheenparsi osoittautuu todellisuutta yksioikoisemmaksi. Kansallisen identiteetin muotoutumiseen vaikuttivat eri kielellisen ja kansallisen samastumisen aspektit, kun ruotsinkielisen kulttuuriperinnön pohjalta joutui määrittämään suomalaisuutta venäläisessä ja venäjänkielisessä yhteiskunnassa.

Tatu Leskisen ja Laura-Kristiina Moilasen artikkelin mukaan 1880-luvun julkisessa kirjoittelussa, sanomalehdistössä ja kaunokirjallisuudessa, tuotettiin suomalaisuutta varsin yksimieliseen suuntaan toisaalta Uuden Suomettaren valistavaan, ihanteelliseen sävyyn, toisaalta kaunokirjallisuuden ironisempaan sävyyn. Kansallisen identiteetin kuvana oli ahkera, osaansa tyytyvä talonpoika, jonka parhaat piirteet liitettiin sanomalehdistössä myös vallankäyttäjien ja jota varoitettiin kaunokirjallisuudessa pyrkimästä paremmille osille naurettavuuden uhalla.

Pauli Heikkilä käsittelee artikkelissaan ”Meillä jo nyt on kaksi isänmaata, omamme ja Europa” suomalaisten suhtautumista eurooppalaisuuteen maailmansotien välisenä aikana. Suhtautuminen jakautui toisaalta fennomaanien eurooppalaisuuden vastustukseen ja toisaalta liberaaliin paneurooppalaiseen myönteisyyteen. Fennomaanit ja liberaalit löysivät kylläkin yhteisen sävelen venäläisyyden vastustamisessa. Heikkilä huomauttaa viitaten viimeaikaiseen kehitykseen, että ”valtioiden ja EU:n viralliset historiapolitiikat korostavat tietoisesti vain tiettyjä osia yhteisestä eurooppalaisesta menneisyydestä” (s. 260) ja orientoituvat yhä enemmän eurooppalaisen identiteetin integraatioon. Tutkimuksen tehtävänä on nostaa esiin myös historian vaiettuja puolia, jotka virallisista näkökannoista huolimatta vaikuttavat käsitysten pohjavirtauksissa tänä päivänäkin.

JÄLKIMODERNEJA IDENTITEETTEJÄ

Identiteetti muotoutuu konstruktiiivisesti vuorovaikutustilanteissa. Anna-Liisa Kuczynskin artikkeli kuvaa ruotsinkielisen vähemmistön suomalaistumista Uudessa-kaupungissa kielenkäytön myötä: koska kieli on identifikaation keskeinen elementti ja myös vuorovaikutuksen väline, suomen kielen käyttö valtaosassa vuorovaikutustilanteita suuntaa myös identifikaatiota samaan suuntaan. Näin ollen riittävän pieni vähemmistö identifioituu instrumentaalisen kielen käytön myötä enemmistöön.

Kaupallisessa maailmassa identiteettiin liittyviä aspekteja voidaan jopa brändätä myynnin tehostamiseksi, kuten Hanna Lindbergin artikkeli osoittaa. Ikean johtaja ja perustaja Ingvar Kamprad on menestyksekkäästi valjastanut ruotsalaisuuteen liittyvät valikoidut mielikuvat myyntistrategiakseen. Kamprad on rakentanut niiden varaan niin oman julkisuuskuvasensa kuin henkilökunnan valintakriteeritkin.

Ryhmäidentiteetin ilmaukset ovat paitsi ryhmän sisäisiä yhtenäisyyden ilmauksia myös viestejä toisille, kenties kilpailu- tai vihollisuhteessa oleville ryhmille. Katujen varsilla tapahtuvassa valtataistelussa pohjoisirlantilaiset seinämaalaukset ovat eri katolisten ja protestanttisten ryhmittymien toisilleen suuntaamia väkeviä ja paikoin hyvin uhkaavia viestejä, jotka anonyymisyyttään esittäytyvät kollektiivisina, ikään kuin edustaisivat koko kansanryhmää. Susanna Sulkusen artikkeli käsittelee seinämaalauksen historiaa ja niiden viestinnän muutoksia poliittisen tilanteen muutosten myötä. Ne ovat kehittyneet katolisten kapinallisten kannustuksesta yhä monitulkintaisemmiksi yhteiskunnallisiksi kannanotoiksi ja liikkuvat kohti taidetta, mikä kertoo ryhmittymien välisten vastakkainasettelujen lientymisestä.

Postmodernista näkökulmasta nimenomaan identifikaation prosessi on kiinnostava, ei niinkään sen lopputulema: yhteisöllisyys syntyy keskusteluissa yhteisöstä. Monumentit ovat julkisesta tilauksesta tuotettuja, yhteisöllisesti merkittäviä aiheita kuvaavia yksittäisiä taideteoksia, joiden herättämät reaktiot ovat identiteettitutkimukselle kiitollista aluetta. Tuuli Lähdesmäen artikkeli Helsingissä sijaitsevaan Aleksis Kiven patsaaseen liittyvistä identiteettikysymyksistä ei ota niinkään kantaa siihen, mitä essentialistiseen suomalaisuuteen liittyviä tulkintoja on löydettävissä patsaan

ulkoasusta tai sijoittamisesta, vaan Lähdesmäki käsittelee artikkelissaan konstruktivistista identifikaatioprosessia, joka tapahtuu ja on luettavissa monumenttiin liittyvässä julkisessa keskustelussa. Vielä postmodernistisessäkin kulttuurissa, jossa kiinteät arvot ovat vähissä, on Lähdesmäen mukaan tarvetta monumentinkaltaisille välineille, joilla rakentaa henkilökohtaista identiteettiä.

LOPULTA

Aika ja identiteetti on monitahoinen kirja ajankohtaisesta aiheesta. Kiinnostavien artikkelien heterogeenisuus kuvaa keskeiskäsitteen, identiteetin, moniulotteisuutta ja inhimillisyyden moninaisuutta ylipäättään. Kokoelma muistuttaa aikaperspektiivillään yksilön ja hänen yhteisönsä perustavanlaatuisesta ikaikaisesta riippuvuussuhteesta.

Filosofian lisensiaatti Joonas Ahola on folkloristiikan jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa.